

УДК 342.7

Воронятніков Олександр Олександрович –

доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного та міжнародного права

ННІ «Юридичний інститут
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

<https://orcid.org/0000-0002-3761-698X>

email: voronyatnikov@gmail.com

Oleksandr O. Voroniatnikov –

doctor of juridical sciences,

Professor of the Department of Public and International Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-3761-698X>

email: voronyatnikov@gmail.com

Правовий статус та соціальна підтримка переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу

У дослідженні проаналізовано особливості правового статусу переміщених осіб з України, соціальне забезпечення та соціальна підтримка, що надається їм країнами Європейського Союзу після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації у лютому 2022 року. Дані були зібрані з відкритих джерел, офіційних джерел Європейського Союзу, урядових порталів та доповідей міжнародних організацій. В статті розглянуто зміни у рівні соціальної підтримки, виплатах та правовому статусі переміщених осіб за останні два роки. Досліджено в яких країнах Європи найбільше перебувають переміщені особи з України (лідерами є Федеративна Республіка Німеччина та Республіка Польща). З'ясовано, що більшість європейських країн надають соціальну підтримку переміщеним особам у вигляді фінансової допомоги, житла, медичних послуг, освіти та інших соціальних послуг. З часом рівень соціальної підтримки для переміщених осіб змінюється через політичні, економічні та соціальні фактори. Деякі країни збільшують або зменшують виплати та послуги для переміщених осіб з України відповідно до своїх законодавчих норм та ресурсів. Попри невизначеність ситуації, багато країн Європейського Союзу виражають намір продовжувати підтримку українських громадян, які мігрували через бойові дії. Однак можуть існувати ризики зменшення або скасування підтримки внаслідок політичних змін або обмежень бюджетних ресурсів.

Висновки надають огляд сучасної ситуації щодо правового статусу переміщених осіб з України, використання тимчасово захисту відповідно до законодавства ЄС, перспективи подальшої соціальної підтримки у країнах Європи: інтеграцію в місцеве суспільство, забезпечення можливості для вивчення мови, допомога у працевлаштуванні тощо.

Ключові слова: права людини, правовий статус, соціальна підтримка, соціальне забезпечення, переміщені особи, тимчасовий захист, біженці, міграція.

O.O. Voroniatnikov Legal Status and Social Support of Displaced Persons from Ukraine to the European Union Countries

The scientific article analyzes the peculiarities of the legal status of displaced persons from Ukraine, social welfare and social support provided to them by the countries of the European Union after the beginning of the full-scale armed aggression of the Russian Federation in February 2022.

The data was collected from open sources, official sources of the European Union, government portals and reports of international organizations.

The scientific article examines the peculiarities of the legal statuses “temporary protection” and “refugee”, their normative regulation, conditions of granting, advantages, limitations and grounds for cancellation.

Changes in the level of social support, payments and legal status of displaced persons over the past two years have been analyzed. It was studied which European countries have the largest number of displaced persons from Ukraine (the leaders are the Federal Republic of Germany and the Republic of Poland).

Most European countries provide social support to displaced persons in the form of financial assistance, housing, medical services, education and other social services. Over time, the level of social support for displaced persons changes due to political, economic and social factors. Some countries increase or decrease payments and services for displaced persons from Ukraine according to their legal norms and resources. Despite the uncertainty of the situation, many countries of the European Union express their intention to continue supporting Ukrainian citizens who have migrated due to hostilities. However, there may be risks that support may be reduced or withdrawn due to political changes or budget constraints.

The conclusions provide an overview of the current situation regarding the legal status of displaced persons from Ukraine, the use of temporary protection in accordance with EU legislation, examples of which legal status is better in a specific situation are presented.

Prospects for further social support in European countries were also analyzed: integration into local society, provision of opportunities for language learning, assistance in employment.

Keywords: human rights, legal status, social support, social welfare, displaced persons, temporary protection, refugees, migration.

Постановка проблеми. З початку повномасштабної збройної агресії росії проти України (починаючи з 24 лютого 2022 року) і по теперішній час значна кількість українців змушена шукати притулок за кордоном, у тому числі у країнах Європейського Союзу.

Основними причинами та факторами переміщення осіб з України до країн Європи можна виділити воєнний конфлікт – російське вторгнення на територію України та подальша тривала військова активність, а також економічну нестабільність – руйнування підприємств, установ, організацій, виробничих потужностей, відсутність доходів для утримання родини, збільшення безробіття та загроза економічного кризи, все це провокує масштабні хвилі вимушеної міграції громадян України до Європейського Союзу.

У зв'язку з цим виникла потреба у дослідженні правового статусу переміщених осіб з України та їх соціальної підтримки, яка надається у різних країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері юридичних досліджень правового статусу переміщених осіб з України та їх соціальної підтримки за кордоном можна виокремити такі роботи вчених. Окремі аспекти правового статусу біженців та осіб, що потребують захисту до моменту вторгнення росії в Україну висвітлювали в своїх працях Агєєв О., Босий В., Нестеренко К., Сорока І. та інші. Також дослідження щодо особливостей отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними

особами з України в сучасних умовах досліджувались у працях Димов К., Грушко М., Маньгори В., Омельченка А. та інших.

Метою статті є дослідження правового статусу переміщених осіб з України за кордоном, а також аналіз зміни соціальної підтримки та соціального забезпечення вимушено переміщених українців в країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. аЯк уже неодноразово повідомлялося в засобах масової інформації та інших статтях, присвячених дослідженню питання тимчасового захисту переміщених осіб, Директива Ради Європейського Союзу 2001/55/ЄС від 20.07.2001 «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб й відповідальності за наслідки такого прийому» вперше реально почала діяти саме для переміщених осіб з України [1]. Нею визначено заходи тимчасового захисту, які раніше державами Європейського Союзу практично не застосовувалися.

Рада Європи зі свого боку підтримала застосування процедури тимчасового захисту та забезпечення відкритих кордонів в Європу для вимушених переселенців з України. Про це було заявлено у Резолюції ПАРЕ № 2448 від 22.06.2022. Наголошуючи на тому, що у документах Ради Європи визначено значну кількість стандартів прав людини, серед яких і ті,

що в сучасних умовах є нагальними для людей, які втікають від війни, Рада Європи заохочує всі інституції Європейського Союзу їх дотримуватися. Важливі у сфері реалізації прав людини документи Ради Європи були повторно наголошені у Рекомендації CM/Rec(2022)17, ухваленій 20.05.2022 [2].

Ураховуючи викладене доречно розглянути такі правові статуси переміщених осіб, як тимчасовий захист та біженство.

Тимчасовий захист надається переміщеним особам після перетину кордону України з будь-якою державою-членом Європейського Союзу. Отримати тимчасовий захист, відповідно до зазначеної Директиви Ради ЄС, можна практично відразу, без тривалих формальностей, строком на один рік (в подальшому він може бути автоматично пролонгований до 3 років). У випадку покращення ситуації до закінчення першого року такий захист може бути припинений. При наданні тимчасового захисту переміщені особи можуть прибути до тієї країни Європи, де їм зручніше знайти місце проживання.

Право на тимчасовий захист є колективним, не передбачає звернення з індивідуальними заявами і проходження адміністративної процедури її розгляду. Право на такий захист мають: громадяни України, які проживали на її території станом на 24 лютого 2022 року та вимушені покинути країну у зв'язку з активними бойовими діями; особи, які мають політичний притулок в Україні; члени сімей вказаних категорій; громадяни третіх країн та особи без громадянства, які перебували в Україні на законних підставах та покинули Україну через повномасштабне вторгнення російської федерації до України і не мають можливості повернутися до своєї держави.

У межах тимчасового захисту особа отримує право на:

- дозвіл на проживання на період тимчасового захисту;
- доступ до роботи (відсутня вимога очікувати 6 місяців на відміну від отримання статусу біженця);
- доступ до освіти (діти до 18 років мають право навчатись у закладах освіти на рівні громадян країни перебування);

- забезпечення житлом (заселення у центр для переміщених осіб чи надання засобів для проживання);

- доступ до соціального забезпечення;
- доступ до медичного обслуговування;
- право на відповідну інформацію про тимчасовий захист;
- можливість отримати статус біженця у майбутньому;
- можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент.

Тимчасовий захист можуть анулювати, якщо людина вчинить тяжкий злочин чи становитиме небезпеку для країни (визначається кожною країною ЄС окремо) [1].

Варто зазначити, що Директива почала діяти 04 березня 2022 року. Пізніше її дію було продовжено, а згідно з ухваленим рішенням у вересні 2023 року тимчасовий захист переміщеним особам з України надаватиметься до 04 березня 2025 року. Тобто після закінчення трирічного терміну дії Директиви, в березні 2025 року переміщеним українцям потрібно буде прийняти рішення щодо повернення на Батьківщину або зміни статусу в країнах перебування.

Щодо біженства то, біженець – це загальна характеристика осіб, які вимушені покинути країну свого постійного проживання та шукати захисту в інших безпечних країнах.

Після перетину кордону, українці мають можливість подати заявку на отримання статусу біженця. Процедура отримання статусу біженця є досить тривалою, може займати кілька місяців, але в подальшому діє безстроково.

Існують певні обмеження для переміщених осіб під час отримання статусу біженця:

- заборона залишати приймаючу країну до моменту отримання статусу (зумовлено тим, що подавати заявку на статус біженця можна після першого перетину кордону, тобто, у прикордонних з Україною державах);
- неможливість повернутися в Україну після отримання статусу;
- відсутність можливості працевлаштуватися до моменту закінчення процедури отримання статусу, а також у разі відмови у його наданні;

- на період проведення перевірки тимчасово вилучаються документи, що посвідчують особу біженця.

Для українців, після початку повномасштабного вторгнення росії, діють чіткі вимоги отримання статусу біженця: неможливість скористатися захистом своєї країни; перебування за межами України в наслідок бойових дій; неможливість повернення до України через активні бойові дії.

Після отримання статусу біженця переміщені особи з України матимуть такі права:

- право на медичну допомогу;
- доступ до освіти для дітей та підлітків;
- доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці);
- право на соціально-побутові послуги;
- право на укладання шлюбу;
- право на щомісячну грошову допомогу.

Особливістю набуття статусу біженця є те, що протягом 6 місяців особа не може працевлаштуватися, поки триває розгляд її заяви. Також слід зауважити, що статус біженця скасовується, якщо особа подала недостовірні відомості, фіктивні документи, що посприяли наданню їй цього статусу.

Нормативними документами, які регулюють питання статусу біженця є Женевська конвенція про статус біженців 1951 р. [3], Нью-Йоркський протокол 1967 р. [4] та Дублінська конвенція 1990 р. [5].

Згідно з останніми даними Європейського Союзу, у 2023 році було подано понад мільйон заявок на надання притулку переміщеним особам з України. Враховуючи тенденції 2023 року потреба в захисті біженців не зменшиться і у 2024 році, а можливо в подальшому буде лише зростати.

Соціальна допомога для переміщених осіб з України у різних країнах Євросоюзу має свої особливості.

Соціальна допомога українцям у Польщі.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з початку війни з України до Польщі перемістилося близько дванадцяти мільйонів осіб, з яких 1,6 мільйона залишилися там на постійне проживання [6].

Зараз українці в Польщі мають право на:

- безкоштовне житло впродовж 120 днів за програмою «40+»;

- безплатне житло для сімей із багатьма дітьми, людей з інвалідністю, пенсіонерів, вагітних та матерів із немовлятами;

- офіційну роботу та безкоштовні медицину і освіту;

- отримання щомісячної виплати на неповнолітню дитину.

З 1 січня 2024 року в країні збільшили щомісячну виплату на дітей з 500 злотих до 800 злотих. Також при в'їзді в країну можна отримати одноразову допомогу в розмірі 300 злотих.

Слід зазначити, що речник польського уряду Пьотр Мюллер заявляв, що влада Польщі у 2024 році планує скасувати соціальну підтримку для українців [7].

Соціальна допомога українцям у Німеччині.

Станом на сьогодні основне навантаження шукачів притулку припадає на Німеччину, кількість переміщених осіб з України уже більше 1 млн. Новоприбулим українцям компетентний орган видає дозвіл на працевлаштування. Надавши відповідні документи про легальне перебування в країні можна отримувати соціальну допомогу та медичне обслуговування. Також передбачена освіта для дітей та щомісячні грошові виплати.

Зараз українці отримують соціальні виплати, як німецькі громадяни, а їхній розмір у 2024 році зріс приблизно на 10%:

- 563 євро для самотніх осіб (було 502 євро);

- 506 євро для партнерів у сімейних парах (було 451 євро);

- 451 євро для дорослих в інтернатних закладах (було 402 євро);

- 471 євро для підлітків 14-17 років (було 420 євро);

- 390 євро для дітей 6-13 років (було 348 євро);

- 357 євро для дітей до 5 років (було 318 євро) [6].

Соціальна допомога українцям у Чехії.

Євростат повідомляє, що понад 300 тисяч українців постійно проживають у Чехії. Понад 500 000 набули статусу тимчасово притулку [8].

У жовтні 2023 року Чеський парламент підтримав продовження тимчасового захисту для українських переміщених осіб до березня 2025

року. Це дає їм право на державне медичне страхування, освіту та роботу. Що стосується житла, то у 2024 році змінюється процедура його надання. Відтепер право на безкоштовне житло надається лише протягом перших 150 днів тимчасового захисту. Винятком є лише вразливі категорії населення.

Що стосується фінансової допомоги, то перші 150 днів дорослим особам в місяць виділятимуть 4860 чеських крон, а для дітей 3490 крон. Після закінчення цього терміну сума зменшиться до 3130 крон для дорослих осіб [6].

Соціальна допомога українцям у Норвегії.

У Норвегії для біженців з України діє щомісячна фінансова допомога. Її розмір залежить від статусу людини:

- неodrужений (-а) — 7850 норвезьких крон;
- сімейна пара — 13100 норвезьких крон;
- діти віком 0-5 років — 3850 норвезьких крон;
- діти віком 6-10 років — 3950 норвезьких крон;
- діти 11-17 років — 5150 норвезьких крон.

Грошова соціальна допомога є тимчасовою пільгою і тривалість її отримання залежить від ситуації. Поїздка за кордон може вплинути на платежі. Також українцям у Норвегії надають безкоштовне житло. Спочатку біженців селять у приймальному центрі, а потім розподіляють в одну з громад країни [6].

Соціальна допомога українцям у Швейцарії.

У Швейцарії українцям дають так званий статус захисту S. Його дія обмежується максимум одним роком, але цей термін можна продовжити. Для отримання статусу можна подати заяву онлайн через вебпортал «RegisterMe».

За цим документом, українці мають право на основне медичне обслуговування за страховими полісами, а діти можуть отримувати безкоштовну шкільну освіту.

Фінансова допомога у Швейцарії також існує. Вона складає 1,5 тис. швейцарських франків на місяць. Однак виплату отримують не всі переміщені особи. Заявки розглядають, враховуючи ситуацію кожної людини окремо. Також уряд країни планує платити тим хто

повертається в Україну. За попередніми повідомленнями, суми коливаються від 1 тис. до 4 тис. швейцарських франків [6].

Соціальна допомога українцям у Нідерландах.

Українці мають у Нідерландах тимчасовий захист та право на соціальну допомогу. На місяць ця сума складає 260 євро (для дорослих і дітей). Але ті, хто мешкає у центрі для переміщених осіб з України і отримує там триразове харчування, отримують лише 55 євро на місяць.

Українці, які живуть у місцевій родині, отримують щомісячну додаткову суму, так звану житлову складову (wooncomponent), у розмірі 215 євро на дорослого та 55 євро на неповнолітнього.

У Нідерландах безкоштовно розселяють до тимчасового житла по всій країні, однак обрати місто та місце розміщення самостійно неможливо. Українці в Нідерландах мають право на безкоштовну медичну допомогу та шкільну освіту [6].

Соціальна допомога українцям в Іспанії.

В Іспанії щомісячна фінансова допомога для українців складає 400 євро для дорослого та 100 євро для дитини. Умова її отримання – не отримувати іншої допомоги від міжнародних благодійних організацій. Виплати надають протягом шести місяців. Для українців також доступні шкільна освіта та медична допомога [6].

Соціальна допомога українцям в Австрії.

В Австрії українці мають тимчасове право на проживання, яке надає доступ до соціального житла, медичного обслуговування, ринку праці та освітньої системи.

Дорослим надається до 260 євро на місяць на харчування та до 145 євро для неповнолітніх. Сім'ям надається щомісячна дотація на оренду житла у розмірі до 330 євро, а для одиноких осіб – до 165 євро. На кожного школяра передбачено щорічну допомогу у розмірі 200 євро. На одяг надається фінансова допомога у розмірі 150 євро на особу на рік. Для новоприбулих українців передбачено «квиток першого приїзду з України», який дозволяє в'їхати до Австрії за один день із сусідніх країн або переміститися іншими граничними станціями на поїздах [9].

Соціальна допомога українцям у Румунії.

У Румунії приблизно з трьох мільйонів людей, які перетнули українсько-румунський кордон, в країні залишилося близько 94 000. Біженці з України мають у Румунії так зване тимчасове право проживання. Вони не зобов'язані подавати заяву на притулок, можуть безкоштовно звертатися до лікаря та відправляти своїх дітей до румунської школи.

Державна допомога була скорочена з травня 2023 року. Українські сім'ї наразі отримують як дотацію на житло 150 євро на місяць протягом чотирьох місяців. Додатково виділяється 120 євро на місяць на харчування. Орендодавці більше не одержують державні субсидії за надання житла українським біженцям. Раніше це було 10 євро на день на людину. Стандартна соціальна допомога для дорослих становить 30 євро на місяць. Для дітей віком від двох років передбачена допомога у розмірі 40 євро [7].

Висновки. Для визначення найкращого для себе статусу переміщеної особи потрібно перш за все визначити мету його отримання. Якщо після закінчення збройного конфлікту є бажання продовжити жити в країнах Європейського Союзу, то найкраще отримати статус біженця,

адже він максимально інтегрує людину в соціальну систему країни.

Якщо ж є необхідність терміново отримати всі соціальні права на певний час та після закінчення бойових дій повернутися в Україну то доцільним рішенням буде скористатися тимчасовим захистом, який припиниться після настання миру.

Дослідження показує, що соціальна підтримка для переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу є складною та динамічною проблемою. Багато країн продовжують надавати допомогу у вигляді фінансової допомоги, житла, медичних послуг та інших соціальних послуг. Проте, з часом рівень соціальної підтримки може змінюватися через політичні, економічні та соціальні фактори. Деякі країни можуть збільшувати або зменшувати виплати та послуги для переміщених осіб з України відповідно до своїх законодавчих норм та ресурсів.

Разом з цим, попри невизначеність ситуації, багато країн ЄС виражають намір продовжувати підтримку українців стільки, скільки це буде необхідно.

Список використаних джерел:

1. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб й відповідальності за наслідки такого прийому: Директива Ради 2001/55/ЄС від 20.07.2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>.
2. Омельченко А.В. Соціальні та трудові права осіб, що отримали тимчасовий захист або статус біженця за кордоном. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск № 14. 2023. С. 40-44.
3. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
4. Протокол щодо статусу біженців від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
5. Конвенція, що визначає державу, відповідальну за розгляд заяв про надання притулку, поданих в одній з країн-членів Європейського Союзу від 15.06.1990. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU90308?an=2>.
6. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Reports. URL: [unhcr.org](https://www.unhcr.org).
7. Фінансова допомога українцям в ЄС у 2024 році: розмір та умови отримання. URL: <https://chas.news/current/finansova-dopomoga-ukraintsyam-v-es-u-2024-rotsi-rozmir-ta-umovi-otrimannya>.
8. Eurostat. Official website of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. Соціальна допомога: Польща, Німеччина, Чехія, Швейцарія, Австрія. URL: <https://ua-migrant.pl/socialna-dopomoga-polshha-nimechchyna-chexiya-shvejcariya-avstriya>.

References:

1. Pro minimalni standarty dlia nadannia tymchasovoho zakhystu u razi masovoho naplyvu peremishchenykh osib ta pro zakhody, shcho spriyaiut zbalansovanosti zusyl mizh derzhavamy-chlenamy shchodo pryiomu takykh osib y vidpovidalnosti za naslidky takoho pryiomu: Dyrektyva Rady 2001/55/IeS vid 20.07.2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>.
2. Omelchenko A.V. Sotsialni ta trudovi prava osib, shcho otrymaly tymchasovyi zakhyst abo status bizhentsia za kordonom. Naukovi zapysky. Seriia: Pravo. Vypusk № 14. 2023. S. 40-44.
3. Konventsiiia pro status bizhentsiv vid 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
4. Protokol shchodo statusu bizhentsiv vid 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
5. Konventsiiia, shcho vyznachaie derzhavu, vidpovidalnu za rozghliad zaiav pro nadannia prytulku, podanykh v odnii z krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu vid 15.06.1990. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU90308?an=2>.
6. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Reports. URL: [unhcr.org](https://www.unhcr.org).
7. Finansova dopomoha ukraintsiam v YeS u 2024 rotsi: rozmir ta umovy otrymannia. URL: <https://chas.news/current/finansova-dopomoga-ukraintsyam-v-es-u-2024-rotsi-rozmir-ta-umovi-otrimannya>.
8. Eurostat. Official website of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. Sotsialna dopomoha: Polshcha, Nimechchyna, Chekhiiia, Shveitsariia, Avstriia. URL: <https://ua-migrant.pl/socialna-dopomoga-polshha-nimechchyna-chexiya-shvejcariya-avstriya>.